

Mire (nem) jók a párhuzamos szövegek?

Horváth Péter Iván

E-mail: poliglott76@gmail.com

Kivonat: A párhuzamos szövegek a nyelvi közvetítésnek nélkülözhetetlen, de a magyar nyelvű fordítástudományban csak elvétve tárgyalt segédeszközei. A tanulmány először is rámutat, hogy a terminusnak két jelentése van. A szűkebb meghatározás szerint a párhuzamos szöveg nem fordítás, a tágabb szerint viszont fordítás is lehet. A párhuzamos szöveg Genette transztextualitási modelljében (1982) a hiper- és az intertextualitás egyik válfaja, Heltai szerint (2020a) pedig felfogható plágiumként is. Nord (1997) azzal indokolja a párhuzamos szövegek szükségességét, hogy a fordítóknak egyelőre nem állnak összehasonlító szövegtipológiai tankönyvek a rendelkezésükre. Nordnál a párhuzamos szöveg csak egyike az ún. segédszövegeknek, amelyek közé a minta-, az összehasonlítható és a referenciaszövegek tartoznak. A fordító kényelemből és időnyerés céljából használ párhuzamos szövegeket, hiszen a kommunikatív helyzetekben sok az ismétlődés, így sosem kell nulláról kezdeni. Ugyanakkor a párhuzamos szöveg segít megtalálni a természetes ekvivalenciát (Pym 2007), azaz a fordítástól független, az adott helyzetre jellemző célnyelvi kifejezésmódot. A tanulmány számos példával szemlélteti, hogy a párhuzamos szövegek vizsgálatával a fordító hogyan kerülheti el az elavult vagy a szaknyelvbe nem illő köznyelvi szavak és szerkezetek használatát. Végül egy rövid esettanulmány bemutatja a magyar és a spanyol büntető törvénykönyvnek mint párhuzamos szövegeknek azokat a jegyeit, amelyek megkönnyítik a stílusos spanyol és magyar fordítás elkészítését.

Kulcsszavak: párhuzamos szöveg, természetes ekvivalens, irányfüggő ekvivalens, OFFI, hiteles fordítás, büntető törvénykönyv

1. Bevezetés

A párhuzamos szövegek a mai nyelvi közvetítők mindennapos segédeszközei, ezért szerves részei a fordító- és tolmácsképzés tananyagának is. A témát azonban a magyar fordításkutatók eddig – a *Fordítástudomány* esetében egyetlen kivétellel (Joó 2005) – csupán érintették, nem vizsgálták önállóan. Joó említett cikke (job-

bára német) kutatástörténeti, fordításpedagógiai és összességében elméleti (kontrasztív szövegnyelvészeti) szempontból tárgyalja a párhuzamos szövegeket. Ugyanakkor kevés példát közöl, és nem mutatja be a párhuzamos szövegeknek a fordító számára előnyös és hátrányos tulajdonságait. E tanulmány célja pótolni a tapasztalati megközelítés hiányát, valamint beszámolni egy kétrészes magyar–spanyol és spanyol–magyar fordítási esettanulmány eredményeiről.

2. A párhuzamos szöveg fogalma

A párhuzamos szöveg fogalmát kétféleképpen szokás értelmezni. A szűkebb meghatározás szerint (Neubert 1981, Thiel 1985, Snell-Hornby 1988, Nord 1997, 2010, 2019, Rádai-Kovács 2004, Heltai 2020b) a párhuzamos szöveg olyan, a forrásnyelvi szöveghez tartalmilag és/vagy formailag hasonló célnyelvi szöveg, amely nem fordítás. A tágabb meghatározás (Wilss 1996, Sinclair 1992, Baker 1993, Klaudy 2007, fordit.hu) kiterjed a fordított célnyelvi szövegekre is.

Amint Nord (2010: 13) megjegyzi, a *párhuzamos szöveg* terminus zavart okozhat, mert annak jelentése Coseriu nyelvészeti iskolájában és a korpuszalapú fordítástudományban is az eredeti szöveg és a fordítása, míg egy nem fordított szövegekből álló korpusz, amelyet egy fordított szövegekből álló korpuszal hasonlítanak össze, az *összehasonlítható korpusz*. Nord azzal érvel a szűkebb értelmezés mellett, hogy a korpuszalapú fordítástudomány előtt az volt a jellemző nemcsak a fordításpedagógiára, hanem az összehasonlító szövegnyelvészetre is. Ezenkívül a fordított szövegeket sem fordítóként, sem kutatóként nem tartja megbízható forrásnak a célnyelv szokásszerű és valódi használatára nézve.

Jóllehet Nord gondolatmenetében van igazság, egy szakszó jelentésbővülése legfeljebb akkor okoz félreértést, ha a szerző nem tisztázza már a műve elején, hogy a két értelem közül melyikre gondol. Ami pedig a megbízhatóságot illeti, egy nem fordított szöveg önmagában nem feltétlenül mérvadó, akár a szerző hozzáértésének hiánya, a gyatra stílus, a helyesírási és nyelvtani hibák stb. miatt, akár a Stetting (1989) által *transzeditálás*nak elkeresztelt jelenség, vagyis az egynyelvű fogalmazásba beépülő lefordított szövegrészek folytán.

Másrésről maga Nord (1997) is leszögezi, hogy nincs minden műfajnak, stílusnak és szövegtípusnak célnyelvi párhuzama, ez esetben pedig egy fordítás is jobb a semminél. Nem véletlen, hogy az európai uniós szövegek magyar változatának elkészítése kapcsán Klaudy (2007: 257) is „a már magyarra fordított hasonló témájú” szövegeket nevezi párhuzamosnak. Sok minden fordítással honosodik meg a célnyelvben (pl. a magyarban az itáliai szonett, a japán haiku, az ógörög dráma vagy a skót ballada), és bár később létrejönnek eleve célnyelvű utánzatok, a fordítók akkor is sokáig vagy akár – mint a *Biblia* esetében – mindig a korábbi fordításokat veszik alapul. Károly (2007: 214) szerint ilyenkor a fordító vagy műfajátvitelt, vagy műfaj-behelyettesítést végez, azaz a célnyelvnek valamely másik, ugyancsak megfelelő, párhuzamos műfaját követi.

3. A párhuzamos szövegek szövegnyelvészeti besorolása

Több, egymással összefüggő megnyilatkozás csak a mindenkori célnyelvi változathoz képest értelmezhető párhuzamos szöveggént, nem önmagában, ezért felmerülhet a kérdés, hogy ezt a kapcsolatot hogyan lehet megragadni szövegnyelvészeti eszközökkel.

Genette transztextualitási modelljében (1982) egy párhuzamos szöveg felhasználása nyilván a hipertextualitás egyik válfaja lenne: a fordítás részben közvetett transzformációval, egy célnyelvű szöveg utánzásával jön létre. Mivel Genette kijelenti, hogy a transztextualitás típusai között sok az átfedés, a párhuzamos szöveg egyes elemeinek beépítését fel lehet fogni az intertextualitás egyik eseteként, mégpedig plágiumként is. Ezt a véleményt Heltai (2020a: 39) képviseli, aki szerint a párhuzamos szövegek alkalmazása (főként A–B nyelvirányban) plágium, bár ez „nem elítélendő, hanem dicséretes dolog: azokat a szavakat és kifejezéseket, sőt teljes mondatokat kell használnunk, amelyeket mások (a B nyelv anyanyelvi beszélői) is használnak”. Heltai hasonlata szellemes, de nagyon sántít. A fordítónak lehet olyan érzése, hogy forrásmegjelölés híján eltulajdonítja másnak a szellemi termékét, de ez a világ egyetlen bíróságán sem minősülne a szerzői jogok megsértésének. Ez pusztán a bevett kifejezőmód megtanulása, nem lopás, ahogy egy szótári tétel használata vagy egy hivatkozás nélküli utalás sem az.

Nord (1997: 115) úgy fogalmaz, hogy a fordításhoz nem is szótárakra, kontrasztív nyelvtanokra és enciklopédiákra, hanem két kulturális közösség beszédmódjának és az általuk használt szövegtípusoknak a stilisztikai és fogalmazási egybevetésére van szükség, mégpedig hatalmas korpuszok alapján. Mivel azonban egy reménybeli összehasonlító szövegtipológiai tankönyv megírása évtizedekbe is beletelhet, a fordító egyelőre kénytelen segédszövegekkel (*textos auxiliares*) beérni. Ezeket Nord másutt (2019: 114–115, 280) négyfelé bontja:

- (1) Párhuzamos szöveg (*texto paralelo*): a célnyelvi kultúrában keletkezett, az adott műfajhoz tartozó, lehetőleg azonos vagy hasonló témáról szóló eredeti (nem fordított) szöveg, amelyből a fordító megismerheti a műfaj sajátosságait, a jellegzetes mondatokat, megfogalmazásokat, frazeológiát, szókapcsolatokat, terminológiát stb.
- (2) Mintaszöveg (*texto modelo*): olyan párhuzamos szöveg, amely annyira közel áll a célszöveg jellegéhez, hogy mintaként használható a fordításhoz, főleg a nagyon sztenderdizált műfajok esetében (időjárás-jelentés, ételrecept, betegájékoztató)
- (3) Összehasonlítható szöveg (*texto comparable*): a célnyelvi kultúra hasonló műfajú autentikus szövege, amely pontosan az alapszöveg (*texto base*) témájáról szól (pl. recept), és a témával kapcsolatos, de vannak benne műfajhoz nem kötött szavak, szókapcsolatok, idiómák, frazeológiai és általános szövegtulajdonságok, valamint kontrasztként használható a célnyelvi szöveg jellemző műfaji jegyeinek felismeréséhez

- (4) Referenciaszöveg (*texto de referencia*): egy témáról enciklopédikus alapismereteket kínáló szöveg, pl. tankönyvek, az adott szakterület bevezető művei, cégek belső kiadványai

Nord osztályozása első ránézésre meggyőző, de alaposabban átgondolva felveti azt a problémát, hogy a négy szövegtípus között a valóságban aligha fedezhető fel ilyen egyértelmű eltérés. A mintaszöveg itt a párhuzamos szövegek egyik változata, és csak azért alkot külön csoportot, mert „közel áll a célszöveg jellegéhez”; bizonyára „közelebb”, mint a párhuzamos szöveg, de mit jelent a „közel(ebb)”? Az *összehasonlítható szöveg* nem szerencsés terminus, mert az *összehasonlítható korpusz*-ra emlékeztet, amely Baker (1993) nyomán a számítógéppel feldolgozható párhuzamos szövegek tárát jelöli. Ez a kategória csupán azon alapul, hogy az érintett szövegek műfaja más, mint a leendő fordításé, de tudvalevő, hogy a műfajok határai nem vonhatók meg élesen. Másrészt ugyanilyen okoskodással akár el lehetne különíteni a hasonló stílusba, regiszterbe vagy nyelvváltozatba tartozó szövegeket is, ez azonban nem könnyítené meg sem a fordító, sem az elméleti szakember munkáját. Nord tipológiájában még leginkább a referenciaszövegnek van létjogosultsága, természetesen a párhuzamos szöveggel szembeállítva, bár átmenetek itt is lehetségesek.

4. A párhuzamos szövegek használata

Nord (1997: 115) szerint a fordító azért használ fel létező szövegeket mintaként a kívánt kommunikatív funkciókat betöltő fordítások készítéséhez, mert a kommunikációban „nincs új a nap alatt”. A célnyelvi szöveg ebben az értelemben már létezik, vagy legalábbis vannak a megalkotásához felhasználható „előre gyártott” elemei. Merőben új szövegek nincsenek is: a kommunikáció mindig azonos helyzetekben zajlik, ezért azt olyan szövegek és nyelvi elemek alkalmazásával szokás elősegíteni, amelyek régebb óta meglévő mintákon alapulnak. Az ugyan vitatható, hogy két közléshelyzet teljesen megegyezne egymással, Nord megállapítása mégis lényegében helytálló.

Hogy egy párhuzamos szöveg mennyire hasonlít a forrásnyelvi szöveghez, az számos változótól függ (Nord 1997: 116). Ilyen a téma, a szövegműfaj vagy szövegtípus, a címzett, valamint a történelmi, a területi és a társadalmi körülmények. Az utóbbi azt jelenti, hogy egy kommentár más egy argentin, és más egy spanyol napilapban. Egy mérnök által mérnököknek írt szöveg eltér egy szakács által szakácsoknak írt szövegtől. Minél nagyobb a szövegen kívüli állandó tényezők száma, annál könnyebb összefüggésbe hozni egy szövegen kívüli változót az adott szöveg nyelvi jegyeivel. – A „jó” párhuzamos szöveg példaként az angol *Highway Code* mint forrásnyelvi szöveg esetén – Neubert (1981: 135) nyomán – a francia *code de*

la route és a német *Strassenverkehrsordnung* említhető. Ide tartozik a magyar KRESZ is.

A fordítók nemcsak kényelemből és időnyerés céljából tanulmányoznak párhuzamos szövegeket, hanem azért is, hogy megtalálják a természetes ekvivalenciát. Ezt Pym (2007: 278) olyan kölcsönös megfelelésként határozza meg, amely az adott fordítás elkészítése előtt és attól függetlenül is létezett. Az ezzel ellentétes *irányfüggő ekvivalencia* mindig a nyelvi közvetítésben jön létre, ezért csak a mindenkori célnyelvi szövegre érvényes, visszafordítás esetén már nem. A két típus különbségét Vinay és Darbelnet nagy hatású művének bevezetője (1958: 19) szemlélteti, amely szerint a kanadai országúton az angol SLOW ‘lassan’ feliratot a francia LENTEMENT ‘ua.’ követi irányfüggő ekvivalensként, szemben a Franciaországban szokásos RALENTIR ‘lassítani’ szóval, amely független minden nyelvéstől, fordítótól és más nyelvtől, ezért természetes ekvivalens. Ilyen értelemben – Pym paradoxonját idézve (2007: 280) – „a legjobb fordítást akkor találjuk meg, ha nem fordítunk. Így gondolkodunk, amikor párhuzamos szövegeket vizsgálunk”.

Párhuzamos szövegeket a fordítókon kívül a lektorok és a tolmácsok is használnak. A lektor először is a célnyelvi szöveg kommunikatív céljának, terminológiájának és témájának vizsgálata mellett olvas párhuzamos szövegeket (Robin 2015: 42). Másodsorú akkor dönthet így, ha a célnyelvi szöveg az érzése szerint vagy a megrendelő igényéhez képest „fordításízű”. Ez esetben a párhuzamos szöveg a javítást segíti elő és – a fordító ellenvéleménye esetén – támasztja alá. A fordítóhoz hasonlóan sokszor a tolmács is az interneten végzi a közvetítési esemény tartalmi és terminológiai előkészítését (Horváth 2015: 162), ennek során pedig az elektronikus szótárak és az adatbázisok mellett párhuzamos szövegekhez is folyamodik.

5. A párhuzamos szövegek haszna

Amint fentebb szóba került, a párhuzamos szövegek tanulmányozása leginkább abban segít, hogy a fordítás minél természetesebb legyen. Ez főleg a terminológia és a regiszterspecifikus kollokációk gyűjtését jelenti (Heltai 2020b: 64). Aki idegen nyelvű jogi és hivatalos szövegek fordítása céljából rendszeresen tanulmányoz magyar közigazgatási okiratokat, szerződéseket, törvényeket stb., annak idővel fel fog tűnni, hogy pl. a *kérvény* elavult, helyette a *kérelem* és az *igénylés* járja, a *megvesztegetés* és az *eltartási szerződés* pedig a szaknyelvben *vesztegetés* és *tartási szerződés*. Az *X és Y szerződést kötött* szókapcsolatot a magyar szakemberek úgy fejezik ki, hogy *X és Y között szerződés jött létre*. A jogszabályok meghozatalának évszámát és részeik sorszámát nem az *-s* képző, hanem az *évi* szó és pont követi, pl. nem az *1954-es törvény 6-os §-a*, hanem az *1954. évi törvény 6. §-a*.

Csak a párhuzamos szövegek ismeretében van rá esély, hogy az angol *hereby/herewith* vagy a német *hiermit* magyar szótári megfelelője 10 esetből 9-szer maradjon ki a fordításból. Az *ezennel* kizárólag az ünnepélyes stílusú, régies nyelve-

zetű okiratokban (pl. díszdoktori oklevelekben) fordul elő, egy társadalombiztosítási vagy nyugdíjfolyósítási igazolásban nem. Szintén a párhuzamos szövegek óvhatják meg a fordítót attól, hogy a középkori hagyományt őrző spanyol *Ilustre Colegio de Abogados* intézménynevet szó szerint *Hírneves/Jeles Ügyvédi Kamaraként* adja vissza a magyarban természetes *Ügyvédi Kamara* helyett. Tény, hogy egy intézmény vagy egy állam nevét, amely az önazonosságának fontos része, kockázatos, sőt többnyire tilos lerövidíteni (pl. a *Kongói Népi Demokratikus Köztársaság* nem lehet *Kongói Népköztársaság*), de az *ilustre* más. Akárminek felelteti meg a magyar fordító egy hitelesítési tanúsítványban, a stílusa vagy fennkölt, vagy nevetséges lesz, csak hivatalos nem.

A párhuzamos szövegekből nemcsak stiláris, hanem gyakorisági sajátosságokat is meg lehet tanulni. Például azt, hogy egy magyarra fordított ajánlólevélben az illetőt elég egyszer, az elején megnevezni, mert a két-három mondatonként történő ismétlés „szájbarágósnak” hat. És amennyire angolul szokványos egy nyomtatvány kitöltési útmutatójában minden utasítást a *Please* szóval kezdeni, magyarul annyira modoros az *1. Kérem, írja be a születési helyét. 2. Kérem, közzölje az utazás célját. 3. Kérem, nevezze meg adó társait* stb.

A párhuzamos szövegek nyelvtani jegyei fölött könnyű elsiklani, pedig azok szintén fontosak a természetes ekvivalencia szempontjából. A spanyol iskolalátogatási igazolásokat kiállító titkárok egyes szám harmadik személyben fogalmaznak (pl. *Ana Luisa Hernández, Secretaria del IES Andrés Bello, certifica que...*). Ez a fordításban a hasonló magyar okiratok alapján csak egyes szám első személyben, az *alulírott* szóval bevezetve helyénvaló: *Alulírott Ana Luisa Hernández, az Andrés Bello Gimnázium titkára, igazolom, hogy...*

Mivel a magyar szakfordítók jellemzően idegen nyelvre is dolgoznak, a párhuzamos szövegeknek ebben is nagy hasznát vehetik, például a különféle pragmatikai átváltások terén. *A biztosított kötelezettségei* egy általános szerződési feltételek angol változatában *Obligations of the policyholder*, de a biztosítótársaságnak az ügyfelet tájékoztató levelében már *What do I need to do?*, azaz *Mit kell tennem?*, vagy *What you need to do*, azaz *Ami Önnek tennie kell*. Nem biztos, hogy a levél összes alpontját ugyanígy át lehet fogalmazni, ezért ez nem kötelező művelet, ám a párhuzamos szövegek tudatosíthatják a fordítóban, hogy itt más út is járható a szó szerinti megfeleltetésen kívül.

6. Esettanulmány: a magyar és a spanyol büntető törvénykönyv fordítói összehasonlítása

A fentebb idézett kutatók szerint egy párhuzamos szöveg annál hasznosabb a fordító számára, minél több feltételnek felel meg a következők közül: (1) anyanyelvű szerző írta, (2) a témához értő szerző írta, (3) a témája azonos a forrásnyelvi szövegével, (4) műfajában és stílusában azonos a forrásnyelvi szöveggel, (5) nem fordítás. Mindezek alapján a *2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről* és a *Ley*

Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal eszményi párhuzamos szövegek a spanyol–magyar és magyar–spanyol fordításban. A magyar és a spanyol Btk.-nak az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI) gyakorlatában mindennapos fordítása csak részleges. A két törvényszövegből a nyomozás megszüntetéséről vagy felfüggesztéséről szóló rendőrségi határozatok, elfogatóparancsok, vádiratok, ítéletek, jogsegélykérelmek, kiadatási kérelmek, törvénybizonyítványok, kitoloncolási vagy jogegységi határozatok stb. csak egy-egy szakaszt tartalmaznak. A két kódex teljes lefordítása tudatosabb stratégiát, terminológiai előkészítést, gépi támogatást és csapatmunkát (többszörös nyelvi és szakmai lektorálást) igényelne.

6.1. A magyar Btk. mint párhuzamos szöveg nyelvi jegyei

A spanyol Btk. kapcsán már a címfordítás több kérdést is felvet. A *Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal* szó szerint 1995. november 23-i 10. sarkalatos törvény a Büntető Törvénykönyvről. Ez érthető, de nem felel meg a magyar Btk. és általában a magyar jogszabályok címének. Az OFFI fordítói az ennél szakszerűbb 10/1995. (XI. 23.) sarkalatos törvény a Büntető Törvénykönyvről formával élnek, noha ennek is vannak gyengéi. Az egyik az, hogy ez a címformátum Magyarországon a rendeletek sajátja (pl. 32/2003. (VIII. 22.) IM rendelet), nem a törvényeké, ráadásul a zárójeles keltezés nem az elfogadás idejére, hanem a *Magyar Közlönyben* való kihirdetésre utal. A másik probléma az, hogy a *sarkalatos törvény* hiába felel meg a *ley orgánica* kifejezésnek, címben sosem szerepel. A fenti fordítás harmadik hiányossága az, hogy a magyar törvények arab helyett római sorszámot viselnek. Mindezek tudatában a lehető legmagyarosabb az 1995. évi X. törvény a Büntető Törvénykönyvről lenne. Ez azonban – a XI. 23. és a *sarkalatos* kihagyása miatt – túlzott adaptálás, amely nem illik egy hiteles fordításhoz.

A magyar Btk. a következő három szerkezeti elemből áll: *rész*, *fejezet* és *§* (az utóbbi mindig így, még sorszám hiányában sem a betűvel kiírt *szakasz* formában). A spanyol Btk. öt egységre tagolódik (*libro*, *título*, *capítulo*, *sección*, *artículo*), amelyek közül a magyar Btk. háromnak tartalmazza a rögtön azonosítható megfelelőjét (*libro* = *könyv*; *capítulo* = *fejezet*; *artículo* = *§*). A maradék két terminushoz egy másik párhuzamos szöveg szükséges, mégpedig a jogszabályszerkesztésről szóló 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet. Ennek 36. § (2) bekezdése szerint a *título* magyarul *rész* (nem a szótárakban rögzített *cím!*), a *sección* pedig *alcím*.

A párhuzamos szövegek leggyakrabban emlegetett előnye az, hogy lehetővé teszi a terminusok pontos használatát. Például a *libertad condicional* láttán könnyű elhamarkodottan leírni a *feltételes szabadság* kifejezést, pedig az a magyar Btk. szerint *feltételes szabadságra bocsátás*. Ugyanakkor minél inkább a természetes ekvivalencia a cél, annál fontosabb a szűk értelemben vett szakkifejezéseken kívül megvizsgálni más nyelvi egységeket – kötőszavakat, névmásokat, névutókat, szövegszervező elemeket stb. – is. Ez arra fogja sarkallni a fordítót, hogy az *en el caso de que* fordulatot az *amennyiben* helyett az egyszerű *ha* szóval adja vissza.

Az előbbi ugyanis hiába gyakori a jogi és hivatalos stílusban, a magyar Btk.-ban mindössze kétszer szerepel, az utóbbi viszont 601-szer. A szinonimák és alakváltozatok kölcsönös aránya ennél rendszerint kisebb, de azt a honosítás érdekében máskor is érdemes szem előtt tartani. Íme, néhány páros, zárójelben a tagok előfordulásának számával: *amíg* (10) ~ *ameddig* (1); *azért, hogy* (9) ~ *annak érdekében, hogy* (5); *bármely* (8) ~ *bármilyen* (1); *e* (161) ~ *ezen* (5); *kapcsolatban* (29) ~ *kapcsolatosan* (1); *lévő* (29) ~ *levő* (12). Ezekből elvben az következne, hogy pl. a spanyol *cualquier* szó megfelelője nyolcszor a *bármely*, egyszer pedig a *bármilyen* legyen. Ám ennek a számolgatása időpazarlás lenne, és nem is fokozná a célnyelvi változat felhasználhatóságát. Ennél életszerűbb lehetőleg mindig az első változatot alkalmazni, akár elenyésző különbség esetén is, pl. *való* (58) ~ *történő* (49). A döntés akkor a legkönnyebb, ha valami teljesen hiányzik a magyar Btk.-ból. Ahhoz azonban, hogy a fordításba ne a *bizonyos*, a *beleértve* és a *vonatkozólag* kerüljön, hanem az *egyes*, az *ideértve* és a *vonatkozóan*, fontos megvizsgálni a szóban forgó párhuzamos szöveget.

A hiány nehezebben tűnik fel, mint valaminek a megléte, de egy-egy terjedelmes rész fordítása közben arra sem árt odafigyelni, ami nincs meg a párhuzamos szövegben. A spanyol Btk.-ban 51-szer előforduló *en su caso* megfelelője a szótárak szerint és többek között európai uniós szövegekben is az *adott esetben*, de ez teljesen idegen a magyar Btk.-tól. E kifejezés következetes mellőzése növelheti a célnyelvi változat honosságának érzetét, de értelemzavaró lehet. Mivel ez a hiteles fordításban megengedhetetlen, az *adott esetben* néhol szükségszerűen beépül a magyar szövegbe.

6.2. A spanyol Btk. mint párhuzamos szöveg nyelvi jegyei

A magyar Btk. bármely részének lefordításakor elkerülhetetlen a *bűncselekmény*, a *büntett* és a *vétség* megkülönböztetése. Ezek egyenértékesei a spanyol Btk.-ban az *infracción penal* ‘bűncselekmény’, a *delito grave* ‘súlyos bűncselekmény’ és a *delito menos grave* ‘kevésbé súlyos bűncselekmény’, valamint a *delito leve* ‘könnyű bűncselekmény’. A gondot láthatólag az okozza, hogy a *büntett*nek két kifejezés is megfelel (*delito grave*, *delito menos grave*), és azok főnévi alaptagja (*delito*) még azonos is a *vétség* ekvivalensének (*delito leve*) a főnévi alaptagjával. Ezenkívül a spanyol Btk.-ban az *infracción penal* csak tízszer jelenik meg, míg a *delito* 796-szor, ebből a *delito grave* hatszor, a *delito leve* kétszer, a *delito menos grave* pedig csupán egyszer. A spanyol Btk. a 13. § (1), (2) és (3) bekezdésében csak nevesíti a három kategóriát, és bár külön büntetéseket rendel hozzájuk (*pena grave*, *pena menos grave*, *pena leve*), azokat már nem határozza meg. Mivel a spanyol Btk. ebben nem segít, a fordítónak érdemes elolvasnia más párhuzamos szövegeket is, leginkább egyéb spanyol nyelvű országok büntető törvénykönyvét. Az összehasonlítás eredményét az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat: *A bűncselekmény, a büntett és a vétség megfelelői tíz spanyol nyelvű ország büntető törvénykönyvében*

Ország	Jogszabályhely	Bűncselekmény	Büntett	Vétség
Spanyol-ország	13. §	<i>infracción penal</i>	<i>delito grave</i> <i>delito menos grave</i>	<i>delito leve</i>
Chile	3. §	<i>delito</i>	<i>crimen</i> <i>simple delito</i>	<i>falta</i>
Ecuador	19. §	<i>infracción penal</i>	<i>delito</i>	<i>contravención</i>
Kolumbia	19. §	<i>conducta punible</i>	<i>delito</i>	<i>contravención</i>
Mexikó	(nincs külön §)	<i>acción penal</i> <i>infracción</i>	<i>delito</i>	<i>delito</i>
Nicaragua	21. §	<i>infracción penal</i>	<i>delito</i>	<i>falta</i>
Paraguay	13. §	<i>hecho punible</i>	<i>crimen</i>	<i>delito</i>
Peru	11. §	<i>hecho punible</i>	<i>delito</i>	<i>falta</i>
Uruguay	2. §	<i>delito</i>	<i>crimen</i> <i>delito</i>	<i>falta</i>
Venezuela	1. §	<i>hecho punible</i>	<i>delito</i>	<i>falta</i>

Az 1. táblázat tanúsága szerint a *büntett* megfelelője szinte mindenhol a *delito*, a *vétség* pedig többnyire *falta*, míg a *bűncselekmény* Spanyolországon kívül további két helyen *infracción penal*. Az OFFI fordítói és lektorai tehát történetesen a nicaraguai felosztást alkalmazzák, hogy érzékeltessék a három terminusnak a magyar Btk.-ban tükröződő megkülönböztetését. Ez jó példa arra, hogy egy fordítás nyelvvezete néha a több párhuzamos szöveg felhasználása miatt nem lesz egységes (itt: tisztán európai spanyol), de ez kisebb baj, mint a forrásnyelvi szöveg terminológiai rendszerének szétzilálása.

A spanyol Btk. a magyarhoz hasonlóan nemkevés szakszóhasználati ingadozást mutat, pl. *büntetendő* = *castigado* (465) ~ *punible* (12) ~ *sancionado* (4); *büntetőjogi felelősség* = *responsabilidad penal* (23) ~ *responsabilidad criminal* (17); *emberölés* = *homicidio* (14) ~ *asesinato* (4); *sértett* = *víctima* (106) ~ *persona agraviada* (16) ~ *persona ofendida* (7). Ez a terminusok körén kívül is tapasztalható: *aki* = *el que* (279) ~ *quien* (69); *alapján* vagy *szerint* = *conforme a* (59) ~ *con arreglo a* (24) ~ *de conformidad con* (12) ~ *en virtud de* (8); *kell* = *deberá* (19) ~ *habrá de* (4). Az egyenlenség még a nyelvtant is érinti, mivel a tényállások szinte mindig kötőmódú állítmánya ötféle igeidőben van ragozva:

1. jövő idő: *amenazare* ‘fenyeget’, *cooperare* ‘együttműködik’
2. jelen idő: *adquiera* ‘szerez’, *se apodere* ‘birtokba vesz’
3. folyamatos múlt, *-ra* jeles változat: *causara* ‘okoz’, *debiera* ‘köteles’
4. folyamatos múlt, *-se* jeles változat: *se negase* ‘megtagad’, *usase* ‘használ’
5. közelmúlt: *haya divulgado* ‘terjesztett’, *hayan promovido* ‘elősegítették’

E sokszínűség különösen megnehezíti a természetes ekvivalens használatát, mert az ígétövek különbségei miatt nem számszerűsíthető. Egy számítógépes korpuszvizsgálatból valószínűleg az derülne ki, hogy a jövő idő jóval gyakoribb a többi igealaknál. Ugyanakkor a 6.1. ponthoz hasonlóan kérdéses, hogy a fordító (és vele együtt a megrendelő) mit nyer azzal, ha a magyar Btk. érintett szakaszának összes ígéje spanyolul a kötőmód jövő idejében van ragozva.

A spanyol Btk. minden egyes részének címe – latin hagyományként – a *de* ‘-ról/-ről’ elöljárószóval kezdődik. Ezért például a magyar Btk. VII. fejezetének címe (*A büntetések*) stílusos fordításban nem *Las penas* lesz, hanem a spanyol Btk. III. részének mintájára *De las penas*. Ez azt is jelenti, hogy az utóbbi spanyol–magyar nyelvirányban *A büntetések*, nem *A büntetésekről*.

A helyesírás köréből elsősorban a spanyol Btk. nagy kezdőbetűs köznevei említhetők: *Derecho* ‘jog’, *Fiscal* ‘ügyész’, *Hacienda Pública* ‘államháztartás’, *Juez* ‘bíró’, *Ley* ‘törvény’, *Seguridad Social* ‘társadalombiztosítás’, *Tribunal* ‘bíró-ság’. Bár következetlenség itt is akad (pl. az *en este capítulo* ‘e fejezetben’ *capítulo* eleme a 200. §-ban kis, viszont a 201. §-ban nagy kezdőbetűs), a magyar Btk.-ban szereplő *jog, ügyész, bíró, államháztartás* stb. spanyolra fordítása a természetes ekvivalencia jegyében nagy kezdőbetűt igényel. A §-ok sorszámát címhelyzetben pont követi, ezért a magyar 60. § (nem a mondat belsejében!) csak *Artículo 60.* lehet. Mivel a bekezdések száma nincs zárójelezve, a magyar (2) *bekezdés* spanyolul pusztán *apartado 2.* A spanyol Btk.-ban egyetlen gondolatjel sincs. Eszerint ez az írásjel vesszővel pótlendő a magyar Btk. (pl. „A büntetések – az (5) és (6) bekezdésben foglalt kivételekkel – egymás mellett is kiszabhatóak.”) spanyol fordításában („Las penas, excepto lo previsto en los apartados 5 y 6, podrán...”).

Mivel fent csak rendszerszintű különbségekről esett szó, végezetül érdemes egyetlen szakaszon megvizsgálni, hogy a magyar Btk. fordítását mennyire segíthetik elő a spanyol Btk. szövegsajátosságai. A példaként kiválasztott rész a hazárulás büntetéről rendelkezik.

2. táblázat: *A spanyol Btk. mint párhuzamos szöveg használta a hazaárulás büntetékének példáján*

Magyar Btk.	Spanyol Btk.	Szó szerinti fordítás	Spanyol fordítás
258. § (1) Az a magyar állampolgár, aki Magyarország függetlenségének, területi épségének vagy alkotmányos rendjének megsértése céljából külföldi kormánnyal vagy külföldi szervezettel kapcsolatot vesz fel vagy tart fenn, büntett miatt öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.	Artículo 581. El español que indujere a una potencia extranjera a declarar la guerra a España o se concertare con ella para el mismo fin, será castigado con la pena de prisión de quince a veinte años.	581. § Az a spanyol, aki külföldi hatalmat rábír, hogy Spanyolországnak hadat üzenjen, vagy azzal az említett célból szövetkezik, tizenöt évtől húsz évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.	Artículo 258.1. El húngaro que estableciere o mantuviere una relación con un gobierno extranjero o una organización extranjera con el fin de violar la independencia, la integridad territorial o el orden constitucional de Hungría, será castigado como reo del delito con la pena de prisión de cinco a quince años.

Ahogy a 3. oszlopban lévő magyar változat is mutatja, a spanyol Btk. 581. §-a kevésbé használható fel párhuzamos szöveggként. A tényállásból csak két szó (*extranjera* ‘külföldi’, *fin* ‘cél’) egyezik meg a magyar eredetivel, de azokat egy kezdő nyelvtanuló is ismeri. A jóval fontosabb *függetlenség*, *területi épség* és *alkotmányos rend* hiányzik. Az utóbbi megfelelője (*orden constitucional*) kétszer megjelenik ugyan a spanyol Btk.-ban, csak máshol (514. § (5) bekezdés és 573. §), az előbbi viszont egyáltalán nem. (Az *español* ‘spanyol’ és az *España* ‘Spanyolország’ helyett magyar–spanyol nyelvirányban természetesen az *húngaro* ‘magyar’ és az *Hungría* ‘Magyarország’ szükséges.) Érdekes a *büntett miatt*, amelynek az 581. §-ban nincs párhuzama, ám a spanyol Btk. 147. és 616. §-a is tartalmazza az ideilőlő *como reo del delito* ‘mint a bűncselekmény bűnöse’ kifejezést. A spanyol Btk. a magyar jogi szaknyelvvvel szemben az *español* ‘spanyol’ szót, nem a *magyar állampolgár* alapján várható *ciudadano español* ‘spanyol állampolgár’ szókapcsolatot használja. Mivel az utóbbi máshol sem fordul elő a spanyol Btk.-ban, a fordító hajlamos lehet elhagyni a *ciudadano* szót, ám az *állampolgár* lényeges elem: hazaárulást csak magyar állampolgár követhet el, nem akárki, aki magyarnak vallja magát.

A nagyfokú tartalmi különbségek ellenére ez a rövid párhuzamos szöveg is képes némi segítséget nyújtani. Először is azzal, hogy a fordítónak nem kell változtatnia az igeidők közül: a mondatot bevezető alárendelés mindkét igéje (*indujere* ‘rábír’, *se concertare* ‘szövetkezik’) a kötőmód jövő idejében van elragozva. A leggyorsabb ezt megőrizni az *induce/induzca* és a *se concierta/se concierte* helyett, amelyek nyelvtanilag szintén helyesek, sőt a spanyol Btk. más részei szerint stílu-

sosak is lennének. A párhuzamos szövegben további támpont a *prisión*, láthatólag ‘szabadságvesztés’, nem ‘börtön mint büntetés-végrehajtási fokozat’ értelemben. Az előbbihez közelebb álló *privación de libertad* ‘a szabadságtól való megfosztás’ szintén megtalálható a spanyol Btk.-ban, de csak 27-szer, szemben a *prisión* 605 előfordulásával, ezért az 581. § ennek használatára ösztönözheti a magyar fordítót. Feltűnő, hogy a büntetés időtartamának alsó határát a spanyol Btk. mindig az *año* ‘év’ szó nélkül jelöli meg (*de quince a veinte años* ‘tizenötötől húsz évig’), a magyar viszont így: *öt évtől tizenöt évig*. Ezt tehát a fordító a szóismétlés mellőzésével visszaadhatja a *de cinco a quince años* formában.

7. Összefoglalás

A címben megfogalmazott két kérdésre a fenti elméleti fejtegetések és főleg az esettanulmány alapján a következő válaszokat lehet adni.

A párhuzamos szövegek elsősorban arra jók, hogy a fordító a mindenkori stílushoz, műfajhoz, nyelvváltozathoz és témához illő, azaz a helyzetnek megfelelő célnyelvi elemekkel élhessen. Ezzel megelőzhető számos olyan hiba, amely a bizonytalan eredménnyel kecsegtető szótározásból, szó szerinti átültetésből és internetes keresgélésből ered. Egy jól megválasztott párhuzamos szöveggel a fordító meg is takaríthatja az előbbi három tevékenységre szánt időt, a nyelvtudását pedig bevett fordulatokkal bővítheti.

Ahogy általában a nyelvi közvetítők segédeszközei (a szótáraktól az enciklopédiákon és a szakkönyveken át a terminológiai adatbázisokig és a fordítómemóriákig), úgy önmagában a párhuzamos szöveg sem csodaszer. Ha rosszul van megválasztva, menthetetlenül stílustalan célnyelvi változatot eredményez. Ha egy fontos kifejezés hiányzik belőle, és ezt a fordító nem ismeri fel elég gyorsan, értékes percek mehetnek veszendőbe. A párhuzamos szöveg nem old meg minden fordítói problémát: a 6. pontban a kölcsönös fordítás szempontjából eszményinek nevezett magyar és spanyol Btk. között a fenti mikroelemzés szerint jóval több a különbség, mint az azonosság. Van, ami a segítségül hívott törvényben nem a forrásnyelvi logika szerinti helyen lelhető fel, és olyan is van, amit a fordító hiába keres. Eszerint a párhuzamos szöveget néha teljesen el kell olvasni, vagy egybe kell vetni más párhuzamos szövegekkel, ez azonban lassítja a munkát. Végezetül, mivel a párhuzamos szöveg általában a természetes ekvivalencia azonosítását szolgálja, egy idegenítő vagy akár egy nem szakembernek szóló honosító fordítás mintajaként szinte használhatatlan.

A természetesség fogalma meglehetősen szubjektív és intuitív, sőt a fent tárgyalt jogi szakszövegek esetében kockázatos. Azok ugyanis (Rogers 1998: 16–17) jobban kötődnek a forrásnyelvi kultúrához, mint egy gépkocsivontatási utasítás, ezért – több szerző szerint – nem egy másik jogrendszerre, hanem egy másik nyelvre kell őket átültetni. Ebben az értelemben az olvasónak éppen az idegenszerűség segít, nem a természetesség. – Nem tudni, hogy Rogers és az általa idézett

teoretikusok állítása csak megérzésen vagy hatásvizsgálaton alapul-e, de az utóbbi fontos lenne minél szélesebb körben elvégezni.

A témát főképpen mondat- és szövegtani eszközökkel kellene kutatni, hogy kiderüljön, mennyire nyilvánulnak meg a fordításban a párhuzamos szövegek szintaktikai sajátosságai, egyebek közt az igeidők, az aktuális mondattagolás vagy az alaptag-bővítmény sorrend terén. A spanyol Btk.-ban számos olyan, a mondatba beékelte megjegyzés és hosszabb bővítmény fedezhető fel, amely megelőzi, nem pedig követi az alaptagot. Ez rácsófol arra a régi szabályra, hogy az ilyesmit a magyarról indoeurópai nyelvekre történő fordításban (mindig) jobbra kell helyezni. Lehet, hogy a bővítésnek nem ez a jellemző iránya, de ezt csak a korpusznyelvészet tudná megállapítani.

Irodalom

- Baker, M. 1993. Corpus Linguistics and Translation Studies — Implications and Applications. In: Baker, M., Francis, G., Togin-Bonelli, E. (eds) *Text and Technology: In Honour of John Sinclair*. Amsterdam: John Benjamins. 233–250.
- fordit.hu. 2010. *Fogalommeghatározások*. <https://www.fordit.hu/cikkek/fogalommeghatározások/>
- Genette, G. 1982. *Palimpsestes : La littérature au second degré*. Paris: Éditions du Seuil.
- Heltai P. 2020a. Fordítási normák és fordítási eljárások magyar–angol szakfordításban. *Fordítástudomány* 22. évf. 1. szám. 27–45.
- Heltai P. 2020b. Távoktatásra alkalmas fordítási gyakorlatok magyarról angolra. In: Dróth J. (szerk.) *Fordítási és szaknyelvi gyakorlatok távoktatásban*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem. L'Harmattan Kiadó. 63–88. DOI: <https://doi.org/10.35924/fordtud.22.1.3>
- Horváth I. 2015. Információs és kommunikációs technológiák a tolmácsolásban és gépi tolmácsolás. In: Horváth I. (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 161–169.
- Joó E. 2005. A párhuzamos szövegek alkalmazási lehetőségei a fordításban és a fordításoktatásban. *Fordítástudomány* 7. évf. 2. szám. 55–65.
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Klaudy K. 2007. Az EU-szakszövegek fordításának oktatása. In: *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 255–266.
- Neubert, A. 1981. Translation, interpreting and text linguistics. In: Sigurd, B. and Svartvik, J. (eds) *AILA81 Proceedings: Lectures*. Studia Linguistica Vol. 35. 130–145.
- Nord, Ch. 1997. El texto buscado. Los textos auxiliares en la enseñanza de traducción. *Trad Term* Vol. 4. No. 1. 101–124. <https://www.studocu.com/it/document/universita-degli-studi-di-torino/diritto-costituzionale-ii/11-lectura-no-obligatoria-christiane-nord-el-texto-buscado/27670583>
- Nord, Ch. 2010. La intertextualidad como herramienta en el proceso de traducción. *Puentes* No. 9, marzo 2010. 9–18. <http://wpd.ugr.es/~greti/revista-puentes/pub9/03-Christiane-Nord.pdf>

- Nord, Ch. 2019. *Traducir funciones. Manual de enseñanza y autoaprendizaje de la traducción*. Santiago: Ediciones Universidad Católica de Chile.
- Pym, A. 2007. Natural and directional equivalence in theories of translation. *Target* Vol. 19. No. 2. 271–294.
- Rádai-Kovács É. 2004. A szakma alapfogalmai. In: Környei Tibor et al. (szerk.) *Fordítói ABC. Hogyan kezdjem? Útmutató fordítóknak és tolmácsoknak*. Budapest: Magyarországi Fordítóirodák Egyesülete.
- Robin E. 2015. A fordító mint lektor. In: Horváth I. (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest. ELTE Eötvös Kiadó. 35–46.
- Rogers, M. 1998. Naturalness and translation. *SYNAPS. Fagsprak, Kommunikasjon, Kulturkunnskap* Vol 2. No. 99. 9–31.
https://openaccess.nhh.no/nhh-xmlui/bitstream/handle/11250/2394654/Rogers_1999_%20Naturalness%20and%20Translation.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Sinclair, J. 1992. The automatic analysis of corpora. In: Svartvik, J. (ed.) *Directions in Corpus Linguistics. Proceedings of Nobel Symposium 82*. Berlin: Mouton de Gruyter 379–397.
- Snell-Hornby, M. 1988. *Translation Studies: An Integrated Approach*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Stetting, K. 1989. Transediting – A new term for coping with the grey area between editing and translating. In: Caie, G., Haastrup, K., Jakobsen, A. L. et al. (eds) *Proceedings from the Fourth Nordic Conference for English Studies*. Copenhagen: University of Copenhagen. 371–382.
- Thiel, G. 1985. Parallel text production: An alternative in pragmatically-oriented foreign language courses. In: Titford, C., Hieke, A. E. (eds) *Translation in Foreign Language Teaching and Testing*. Tübingen: Narr. 117–133.
- Vinay, J-P., Darbelnet, J. 1958. *Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction*. London – Toronto – Paris: Didier.
- Wilss, W. 1996. *Knowledge and Skills in Translator Behaviour*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.

Források

Argentína büntető törvénykönyve

<http://servicios.infoleg.gov.ar/infolegInternet/anexos/15000-19999/16546/texact.htm#3>

Bolívia büntető törvénykönyve

https://www.oas.org/juridico/spanish/gapeca_sp_docs_boll.pdf

Chile büntető törvénykönyve

<https://www.bcn.cl/leychile/navegar?idNorma=1984&idVersion=2022-04-09&idParte>

Kolumbia büntető törvénykönyve

https://www.oas.org/dil/esp/codigo_penal_colombia.pdf

Magyarország büntető törvénykönyve

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200100.tv>

Mexikó büntető törvénykönyve

<https://www.oas.org/dil/esp/C%C3%B3digo%20Penal%20Federal%20Mexico.pdf>

Nicaragua büntető törvénykönyve

https://www.oas.org/juridico/spanish/mesicic3_nic_codigo_penal.pdf

Paraguay büntető törvénykönyve

https://www.oas.org/dil/esp/codigo_penal_paraguay.pdf

Peru büntető törvénykönyve

<https://lpderecho.pe/codigo-penal-peruano-actualizado/>

Spanyolország büntető törvénykönyve

<https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1995-25444>

Uruguay büntető törvénykönyve

<https://www.impo.com.uy/bases/codigo-penal/9155-1933>

Venezuela büntető törvénykönyve

https://www.oas.org/juridico/spanish/mesicic3_ven_anexo6.pdf

61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet a jogszabályszerkesztésről

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0900061.irm>

Köszönetnyilvánítás

¹ Köszönöm dr. Kasza Dávidnak és dr. Vadlövő Juditnak a jogi véleményezést, továbbá Lanstyák Istvánnak és Nagy Levente Péternek a szakmai és nyelvi lektorálást.